

DÁVID FERENC
ÉS A KORTÁRS
PRÉDIKÁCIÓ-
IRODALOM

*A reformáció
első generációi*

*

SZERKESZTETTE:

Lovas Borbála
Szigeti Molnár Dávid

*A kora újkori unitárius
prédikációirodalom története
Erdélyben és Magyarországon
Kutatócsoport*

*

Kolozsvári Protestáns
Teológiai Intézet

Dávid Ferenc és a kortárs prédikációs irodalom
A reformáció első generációi

DÁVID FERENC ÉS A KORTÁRS PRÉDIKÁCIÓS IRODALOM

A reformáció első generációi

Szerkesztette:
Lovas Borbála, Szigeti Molnár Dávid

*A kora újkori unitárius prédikációirodalom története
Erdélyben és Magyarországon*

Kutatócsoport

–

Kolozsvári Protestáns Teológiai Intézet

Budapest
2022

A kötet

A kora újkori unitárius prédikációirodalom története Erdélyben és Magyarországon
NKFIH (OTKA) FK 135165 számú pályázat támogatásával készült.

© Szerzők, 2022

© Szerkesztők, 2022

A személynévmutatót készítette:

Vrabély Márk

Az angol nyelvű absztraktokat lektorálta:

Gyuris Kata

A címlap Dávid Ferenc prédikációs kötete (RMNY 269) Kolozsváron őrzött
egyik példányának kézzel pótoltt borítója felhasználásával készült.

A kötet jelzete: Biblioteca Academiei Române – Filiala Cluj-Napoca
(Kolozsvár, Románia), B. M. V. U 26.

Műszaki szerkesztő:

Kiss Béla

Felelős kiadó:

Lovas Borbála

ISBN 978-963-489-509-1

Nyomta és kötötte: CC Printing Szolgáltató Kft.

Felelős vezető: Szendy Ilona

Tartalomjegyzék

Előszó	7
Balázs Mihály (SZTE): <i>Unitárius szövegek a prédikációról</i>	9
Lovas Borbála (ELTE): <i>Egy ismeretlen ismerős: Dávid Ferenc prédikációgyűjteménye</i>	27
Kovács Sándor (KPTI): <i>Dávid Ferenc, a prédikátor</i>	63
Varga Réka (SZTE): „...az mi prédikátorunkat győzd meg, (...) többé mi kenyeret neki nem nyújtunk”: <i>Prédikáció a pécsi polgárok szájából</i>	77
Simon József (SZTE-ELKH BTK FI): <i>A természetjog eszméje Enyedi György prédikációiban</i>	87
Szigeti Molnár Dávid (SZTE): <i>Prédikáció és fegyelmetlenség</i>	101
*	
Lenyó Orsolya (ELTE): <i>Telegdi Miklós Agendariusának gyónatási útmutatója a korabeli európai penitenciálék tükrében</i>	123
Varga Benjámin (ELTE): <i>Circumdederunt me: a halál kínjai és a műveltség: Két halotti prédikációs mintabeszéd a Telegdi-féle Agendariusból</i>	159

*

Maczák Ibolya (ELKH – PPKE BILK): „ <i>bogy ez jövendő velág meg tudná hitömet...</i> ”: <i>Beythe István prédikációgyűjteményei</i>	175
Sebestyén Ádám (ELTE): <i>Végidő-számítások Bornemisza Péter prédikációiban</i>	185
Kelemen Fruzsina (BBTE): <i>Vizkereszt utáni első vasárnap: A gyermek neveléséről és kötelességeiről</i>	205
Kavecsánszki Máté (DE): „ <i>Az táncz nincsen hitből</i> ”: <i>Szemelvények a 16. századi reformáció táncellenes prédikációból</i>	221
Névmutató	241

MACZÁK IBOLYA*

„*hogy ez jövődö velág meg tudná hitömet...*”

BEYTHE ISTVÁN PRÉDIKÁCIÓGYŰJTEMÉNYEI

Beythe Istvánról (1532–1612) korábban elsősorban botanikai munkássága miatt emlékezett meg a szakirodalom,¹ noha fő művének négykötetes prédikációgyűjteményét (Németújvár, 1584)² tarthatjuk. Ezek közül az első a vasárnapi evangéliumok, a második a szentleckék szövegéül szolgáló apostoli levelek, a harmadik a szentek ünnepeire rendelt evangéliumi részletek, a negyedik a fő ünnepnapokra való epistolák magyarázatát tartalmazza. Írásomban ezek műfaji és szerkezeti sajátosságaival foglalkozom, külön kiemelve a szentek ünnepeiről szóló kötet tanulságait.

Feltételezhető, hogy Johannes Manlius Beythe ezen műveit adhatta ki a legnagyobb számban – sok példányuk maradt fenn hazai és külföldi könyvgyűjteményekben az Országos Széchényi Könyvtár nyilvántartása szerint. Ugyanakkor ezek – természetszerűen – nem mindenki tetszését nyerték el: közismert például, hogy Szenczi Molnár Albert a *Postilla Scultetica* (Oppenheim, 1617)³ ajánlásában arról írt, hogy négy magyar nyelvű posztilláskötetet ismer, nevezetesen Kulcsár Györgyét, Bornemisza Péterét, Telegdi Miklósét és Beythe Istvánét, melyek közül „az elsötöl kiválva, alig méltóc az többi, hogy uyjobban ki nyomtattassa-

* A szerző az ELKH – PPKE Barokk Irodalom és Lelkiség Kutatócsoport tudományos főmunkatársa.

1 Újabban: Zsigmond CSOMA, „Die Rolle der zwei Beythe (István-Stephan – András-Andreas) auf die mitteleuropäische Botanik und in der protestantischen Kirche (Ende des 16-en Jahrhunderts)”, in *Od reformácie po založenie cirkvi: A reformációtól egyházalapításig: A szepesváraljai zsinat 400. évfordulójára: K 400. výročiu synody v Spišskom Podhradí*, ed. Peter KÓNYA, Annamária KÓNYOVÁ, 195–211 (Presov: Vydavateľstvo Presovskej Univerzity, 2015).

2 BEYTHE István, *Az evangéliumok magyarázati* (Németújvár: Manlius, 1584). RMNY 552; BEYTHE István, *Eztendő által való vasárnapi epistolák, magyarázattokkal* (Németújvár: Manlius, 1584). RMNY 553; BEYTHE István, [1] *Az zentök fő inepiiről való evangéliumok, magyarázattokkal özue, eztendő által*, [2] *(Fő innep napocra való epistolák magyarázati ezetendő által)* (Németújvár: Manlius, 1584). RMNY 554.

3 SZENCI MOLNÁR Albert (ford.), *Postilla Scultetica* (Oppenheim: Galler, 1617). RMNY 1144.

nac, mivelhogy azonközben soc bölcz emberektől deakul és egyéb nyelven sockal hasznosb Postillác irattattac”.⁴

Beythe három kötetét (az utolsó két részből áll) egyértelműen sorozatnak tekintette a szakirodalom.⁵ Nem véletlenül: megjelenési adatain kívül érdemes felfigyelni az ezekhez kapcsolódó szerkezeti szempontokra és az ajánlásokra is.⁶

Az első kötet ajánlása kegyurának, Batthyány Boldizsárnak szól, a másodiké a papokhoz („piis ministris verbi divini”). A harmadik kötet első részét Batthyány Boldizsár feleségének, Zrínyi Dorottyának ajánlotta a szerző, az utolsó részt az „Elő Istennek zent Fianak, az Vr Jesus Christusnak.”⁷ Már ebből a – kutatások nyomán meghatározott – sorrendből is kitűnik, hogy az ajánlások a Batthyány családhoz, valamint a vallásgyakorlás elméleti és gyakorlati kérdéseivel kapcsolódnak.

Tartalmi szempontból a gyűjtemények teljes körűen lefedik az egyházi évet. Fontos megjegyezni Németh Balázs tanulmányát idézve, hogy „Beythe igemagyarázatának szerkezete és formája teljesen eltér a korabeli tiszántúli lelkészek igehirdetési gyakorlatától. Míg Beythe igehirdetése az óegyházi rendtartás textusaihoz igazodnak a Missale Romanum szerint, és így a perikópa rendtartását követik, amit már a kötetek címe is elárul, addig a Tiszántúlon és Északkelet-Magyarországon a reformátusok elítélték a perikópa szerinti igehirdetési rendszert és ezzel szemben a lectio continuát követték. Ez a kíváncsalm olvasható a Debrecen-Egervölgyi Hitvallásban (1562), a Gönczi Zsinat (1566) és a Debreceni

⁴ Uo., 8.

⁵ Vö. RMNY 552.

⁶ Vö. „Az isteni íge kegyes szolgálainak címezve sorra veszi mindazokat a szempontokat, amelyeket az előző évtizedekben prédikátortársai megneveztek. Beszámol róla, hogy a mi nyelvünkön („idiomate nostro”) összegyűjtötte az év összes vasárnapjára rendelt episztolák rövid magyarázatát, amelyeket a jámbor hívek gyülekezetében szokás elmondani. Említi a beszédek jelentős részében előforduló, mértékkel adagolt „kérdésekéseket” („interrogatiunculae”) is. Mindezek célja természetesen az, hogy az egyszerű magyar nép („rudis Hungarica gens”) az isteni íge titkait könnyebben felfoghassa és lelkének üdvösségére magáévá tegye. Azért van szükség a magyar nyelvű prédikációkra, mert legtöbb helyen nincsenek hűségese szolgálói az egyháznak. Ennek oka vagy a törökök kegyetlenkedéseiben keresendő, vagy pedig a hatalmasok nemtörődömségében, akik nem fordítanak túl nagy gondot az isteni ígére és a köznépp üdvözülésére. Ráadásul sokan le is nézik ezt a feladatot, és az epikureusok még gúnyolódnak is rajta. Térjednek az ariánus eretnekek könyvei, de még az ateistáké is. Ezekkel csakis kegyes buzdításokkal lehet szembeszállni, és a jámbor híveket a személyükre szabott tanítással kell megerősíteni. Félt, hogy Isten becsülete az íge helyes értelmezésével együtt elvész. Ez tehát a legfőbb ok, ami a szerzőt – az elmaradhatatlan szerénykedő fordulattal élve – kezdetleges, csiszolatlan munkájának közrebecsátására indította.” BARTÓK István, „»Máriának öccse, Márta«: A 16. századi prédikáció-irodalom kritikátörténeti vonatkozásaiából”, *Irodalomtörténeti Közlemények* 123 (2019): 740–763, 755.

⁷ BEYTHE, (*Fő innep napocra valo epistolak...*), [110’].

Zsinat (1577) végzéseiben. Beythének a tiszántúli reformátusoktól való elhajlása és a perikópa rendszeréhez való igazodása harmonizáló teológiájával áll szoros összefüggésben.”⁸

Joggal feltételezhetjük, hogy a kötetek megjelenési sorrendjét külső tényezők is befolyásolhatták. A címlapok, illetve a harmadik kötet első részében a kolofon tanúsága szerint a *de tempore*-részeket december 17-én, illetve 20-án nyomtatták, a *de sanctis*-episztolák nyomán készült gyűjtemény ugyancsak december 17-én, míg az ehhez kapcsolódó evangéliumok alapján írt beszédeket tartalmazó kötete szeptember 1-jén kelt. Ennek nyomán a Szentekhez kapcsolódó anyag két része jelentős időbeli különbséggel jelent meg – az egyik hamarabb is, mint az RMNY-ben előrébb sorolt *de tempore*-beszédek.

Az egyes prédikációk szerkezeti felépítése tekintetében alapvetően támaszkodhatunk Németh Balázs meglátásaira: „Az igemagyarázat, ill. a prédikáció formájában is különbség van a tiszántúli Melius és a nyugat-dunántúli Beythe között. Míg Melius prédikációiban versről versre haladva magyarázza az alapigét, Beythe ezzel szemben az igehirdetés bevezetésében röviden szól a prédikáció mondanivalójáról, tartalmáról, valószínűleg a prédikátor informálása végett, azután közli a bibliai textust a Vulgata alapján, az ő saját magyar fordításában. Ezután kezdődik az igemagyarázat: »Micsoda a summája?« – teszi fel a kérdést. Ezt követik a »tanulások«. Ha a summának és a tanulásoknak több része van, úgy egyenként, pontokba szedve taglalja őket. Az igemagyarázat mindig egy összefoglalással és Isten dicséretével zárul. Ilyen beosztásban írta a híres író és evangélikus püspök, Bornemissza Péter is prédikációit.”⁹ Amint a fenti elemzés is igazolja, ha a nyomtatott prédikációk „makroszerkezetét” illetően nem mindig volt jellemző a következetesség a szerzőre (vagy a közreadóra), a prédikációk „mikroszerkezetében” mindez érvényesült.

Izgalmas kérdés ugyanakkor, hogy vajon minden egyes alkalommal így járt-e el Beythe. Ismeretes ugyanis olyan hozzá kötődő kézirat, amelyben más szerkezet szerepel. Ebben fennmaradt két olyan szöveg,¹⁰ amelyet nyelvhasználata, illetve kézírása alapján¹¹ neki tulajdonítanak – s ehhez hozzátehetjük: a nyomtatványokban közölt és a kéziratban is hasonlóképpen szereplő, Beythe által fordított bibliai szövegrészek is ezt támasztják alá. (Nemcsak a szövegfordítások, hanem

⁸ NÉMETH Balázs, „Beythe István karácsonyi ünnepköri igehirdetései (1584)”, *Acta Papensia* 17 (2017): 1–14, 5.

⁹ Uo.

¹⁰ *A körmeneti Batthyány-levéltár reformációra vonatkozó oklevelei*, I, s. a. r. SZILASI László, Adattár XVI–XVIII. századi szellemi mozgalmaink történetéhez, 29/1 (Szeged: József Attila Tudományegyetem, 1990), 110–117.

¹¹ SZILY Kálmán, „Egy régi magyar prédikáció”, *Magyar Nyelv* 12 (1916): 4–6.

a kiemelt bibliai szemelvények terjedelme is megegyezik.) E dokumentum két beszédet tartalmaz: A Szent Fülöp és Jakab napjára, illetve a Húsvét utáni harmadik vasárnapra szánt szöveget. (Mindkét esetben a János-evangélium szövegei jelentenek kiindulási alapot.) Közülük a de tempore-szöveg szerkezete közelebb áll ugyan a Németh Balázs által vázoltakhoz, az ünnepnapra írté nem. Ez utóbbi szövegben a következő a beszéd felosztása: „Három réze vagon ez zent Euangeliomnak: Első, az tanytuanyok uigasztalása, az keserőség ellen, masik, az Istennek ismeretyről, mely az Christus altal vagon. Harmadik az könyörgésről.”¹² Egyik kéziratoss beszéd szerkezete, felosztása sem egyezik meg a kiadott változatával (és egymáshoz viszonyítva is eltérők). Joggal merül fel tehát a kérdés: milyen viszonyban lehet a nyomtatott szöveg a kéziratokéval – van-e, lehet-e köztük kapcsolat? Ha igen, melyik keletkezhetett előbb?

Szentek és protestánsok

A Beythe prédikációihoz kapcsolódó legizgalmasabb kérdések közé tartozik a szentekkel kapcsolatos kötet szerkesztés problematikája. A felmerülő kérdésekre (így például a megírás közvetlen körülményeire és indítékaira vonatkozóan) megnyugtató választ jelen tanulmány sem adhat, de néhány szempont felvetésével árnyalható a problémakör. Az a jelenség, melynek során protestáns hitszónokok szentekről szóló prédikációkat írnak vagy írni szándékoznak, nem gyakori ugyan, de nem is példa nélküli. Bornemisza Péter Foliopostillájában „emlékezik kéziratban levő katekizmusáról, továbbá A szentekről való igen jeles evangéliumoknak magyarázatiról is, melyeket ezen könyvével együtt akart kiadni, de, úgymond, e könyvnek temérdeksége miatt külön könyvecskére kellett azt halasztania, s ha az Úristen arra is segedelmet ad neki, igyekezni fog azzal is a mi sokféle lelki, testi megterhelhetett és megtévelyedett nemzetünknek segítségére szolgálni.”¹³

Megjegyzendő az is, hogy ismerünk olyan adatot, mely szerint bizonyos dunántúli területeken – a Nadasdyak birtokán – a 16. század végén „az esperesek felügyelete alatt szervezkedő lutheránusság”¹⁴ hittani álláspontja ellentétben állt a felsőmagyarországi kánonok néhány pontjával, köztük a szentek ünnepeinek megünneplésével kapcsolatban is. (Vagyis a szakirodalom tanúsága szerint¹⁵ nem

¹² *A körmendi Batthyány-levéltár...*, 110.

¹³ THURY Etele, *A Dunántúli Református Egyházkerület története I* (Pápa: Dunántúli Református Egyházkerület, 1908), 76.

¹⁴ MOKOS Gyula, „A Felföldi kánonok”, *Protestáns Szemle* 24 (1912): 651–659, 657.

¹⁵ Uo., 657.

értettek egyet azzal a cikkellyel, mely szerint: „A szentek innepit nem kell megtartani. Innepeink ezek: karácson, körülmetélet, nagypéntek, húsvét, áldozó, pünköst.”¹⁶) A fenti, kiragadott példából is kitűnik, hogy a kérdéskör megítélésében a korszakban eleve több álláspont létezett.

Az irodalomtörténeti elemzések felvetik, hogy a szentekhez kapcsolódó tematika összefüggésbe hozható a középkori hagyománnyal is¹⁷ – ami vélhetően nem lehetetlen és nem is járhat messze a valóságtól, ám néhány szempontot figyelembe véve tovább árnyalhatjuk a kérdést. Első ezek közül a megcélzott (olvasó) közönség problematikája. A hitszónok az ajánlásban a beszédgyűjtemény megjelentetésének három okát sorolja fel: elsőként azt, hogy bizonyosságot akart tenni arról, amit ifjúságától fogva prédikált, másodikként a közönségigényt, harmadik okként pedig a család iránt érzett háláját.¹⁸ Vagyis érvei között túlsúlyban vannak az összegző, reprezentációs jellegű szempontok. Ugyanakkor a kötet végén egy jóval rövidebb, „az hiv olvasókhoz” szóló részben Beythe így fogalmaz: „ezök rövidedön az zentök fő inepiiről való Euangeliomok es praedicationok, kiket az Isten felő házi gazdák az eu chelédgyök elöt meg oluashatnak, es az Vr Isten feelmére inthetik euket.”¹⁹ Vagyis kifejezetten és hangsúlyozottan egyszerű emberek számára, térítési szándékkal íródtak a beszédek (a szöveg szerint a hitszónok korábbi gyakorlatával összhangban).²⁰ Joggal vélhetjük, hogy ez a szempont adhatott okot a két, szentek ünnepeihez kapcsolódó kötet összeállítására. Vagyis érvényesülhetett benne a korábbi hagyomány, de vélhetően inkább pasztorációs céllal, mintsem hagyománytiszteletből.

Ez tükröződik a kötetek textusainak kiválasztásában is. Jól látható Beythe azon igyekezete, hogy a kötetben szereplő ünnepeket minél szorosabban a Szentíráshoz kapcsolja – vagyis (sokszor a katolikus gyakorlattal szemben) nem a legendákra, hanem az egyes szentek bibliai szereplésére helyezze a hangsúlyt. Ez Szent András, Szent Tamás vagy éppenséggel Szűz Mária esetében nagy gondot nem okozhatott számára, hiszen ismeretes személyükhöz kapcsolódó evangéliumi szakasz. Nehezebb dolga lehetett azokkal az ünnepekkel, amelyeknek névadó alakjai a *Biblia* más könyveiben találhatóak vagy egyáltalán nem is találhatóak a Szentírásban. Előbbi csoportra példa a pálfordulás, Mátyás apostolsága vagy éppenséggel Mihály arkangyal ünnepe (ami a *Jelenések könyvéhez* kapcsolha-

¹⁶ Vö. MAKLÁRI PAP Lajos, „Egyházi régiségek” III, *Sárospataki Füzetek* 9 (1865): 79–88, 80.

¹⁷ SÖTÉR István, főszerk., *A magyar irodalom története*, (Budapest: Akadémiai Kiadó, 1964). Hozzáférés: <https://mek.oszk.hu/02200/02228/html/01/321.html>.

¹⁸ BEYTHE, *Az zentök fő inepiiről való evangeliomok...*, A3^v.

¹⁹ Uo., 107^v.

²⁰ Vö. BARTÓK István, „Máriának öccse, Márta”..., 755.

tó), utóbbira Szent György, Szent Lőrinc vagy Szent Katalin napja. Ezekben az esetekben egy-egy kapcsolódó szóra vonatkozó evangéliumi szakaszt keresett a hitszónok: Katalin szüzessége kapcsán az okos és balga szüzekről szóló példa-beszédet, Szent Mihály kapcsán az angyalokra vonatkozó szövegrészt. A legérdekesebb ilyen példa azonban névazonosságon alapul: „Szűz Mária kimúlása” ünnepén a névazonosság alapján másvalakiről szóló szövegrészt hoz elő Beythe: a Mária és Márta történetből ismert történetre hivatkozik, azaz a jobbik részt választó Máriáról beszél Jézus anyja helyett.

A hitszónok olykor egy-egy szent életrajzát is közli – Szent Jakabét, Lőrincét vagy Bertalanét – ezekben az esetekben azonban korántsem a szentkultusz ápolása a fő cél, hanem sokkal inkább egyfajta profanizálás. Ezt bizonyítják a Szent Györgyről írottak is.

Szent György és a sárkány

„Ki volt az zent György? Nem vélöm, hogy valamely zent volt volna. Hanem peldayul hozta bé az regi köröztýenség.”²¹ Ez a mondat korántsem arra utal, hogy a kötettel a szentek tiszteletét kívánta volna elmélyíteni²² – sokkal inkább a már meglévő elnevezések eredetét profanizálni. Szent György napja volt például hagyományosan a közigazgatási év kezdete és számos esemény ehhez kapcsolódott. (A felekezettől független pásztorünnepektől eltekintve említésre méltó például, hogy a falusi és a városi magisztrátus ilyenkor tartotta a tisztújítást és az új tisztviselők ekkor foglalták el hivatalukat. Ez a nap volt az adófizetés egyik időpontja, így a nép a tavasszal esedékes költséget a szentről nevezte el. Tulajdonképpen csak a 18–19. században, az újkori közigazgatás megszervezése vetett véget ennek a gyakorlatnak.²³) Így aztán nem lehetetlen, hogy ez is közrejátszik abban, hogy az igazi szőlőtőről szóló, János evangéliumából származó szakasz kapcsolódik az ünnephez Beythénél – éppúgy, mint például a kortárs Telegdi esetében.²⁴

²¹ BEYTHE, *Az zentök fő inepíiről valo evangeliomok*, 30°.

²² Vö. NEMESKÜRTY István, „A XVI. század utolsó három évtizedének postillairodalmából”, *Irodalomtörténet* 45 (1957): 453–466, 457.

²³ GULYÁS Éva, „Szent György tiszteletének emlékei és hagyományai – szokások és hiedelmek” in *Népi vallásosság a Kárpát-medencében*, II, szerk. LACZKOVITS Emőke (Veszprém–Debrecen: Veszprém Megyei Múzeumi Igazgatóság Laczkó Dezső Múzeuma–Kossuth Lajos Tudományegyetem Néprajzi Tanszéke, 1997), 223–234.

²⁴ TELEGDI Miklós, *Az evangeliomoknak, magyarazattýjánac harmadic része, mely magaban foglallya a zentec innepire ualo euangeliomokat* (Nagyyszombat: [typ. Telegdi], 1580), 232. RMNY 474.

Így kerülhetett tehát a szentekről szóló prédikációgyűjteménybe olyan ünnep, amely a szerző szerint lényegében nem is ünnep. Azonban az sem igaz, hogy a fent idézett mondatok kizárólag Beythe szubjektív véleményét tükrözték volna arra vonatkozóan, hogy nem volt szent. Ezek a mondatok ugyanis arra vonatkoznak (amint az a prédikáció későbbi szakaszából egyértelműen kiderül), hogy Szent György nem is létezett. Ez pedig – noha természetesen protestáns körökben terjedt – egy sajátos ókeresztény hagyományra nyúlik vissza, melynek bizonyos elemeit a katolikusok is használták. Beythe értelmezése szerint Szent György példázza Krisztust, aki a „fölségös Istent” szimbolizáló király leányát, vagyis a keresztény gyülekezetet megszabadítja a Sátán hatalmától.

Ez az elgondolás nyilvánvalóan nem Beythe leleménye: Káldi György 1631-ben megjelent Szent György-prédikációjában hivatkozik arra, hogy a „patvarkodók” kételyeit támasztják alá a Szent György személyével kapcsolatos bizonytalanságok – így például névazonosság az alexandriai püspökkel.²⁵

Bőven szól Káldi Szent György ábrázolásáról is, említve Baroniust is, a következőképpen: „Baronius azt írja, hogy ő azt a képet, melyben Sz. Györgyöt fegyveres lovasnak írnak, ki kopijával meg-öli a sárkányt, és mellette egy szűz Leánzó vagyon, ki fel-emelt kézzel segítséget kér tőle, példázatnak tartja inkább, hogysen historiának [...].”²⁶ A kérdéses helyen Baronius Szent György legendáját illetően úgy találja, hogy a sárkányhoz kapcsolódó *Legenda aurea*-történet inkább szimbolikus, mintsem történeti. És itt hivatkozik Eusebiosz Nagy Konstantinról szóló művének harmadik könyvére. Ez utóbbi helyen arról van szó, hogy Konstantin keresztény voltát egy fenséges festményen örökítették meg, amely a császári palota portikuszán volt látható. A képen Konstantin állt feje fölött az üdvözítő jellel, alatta sárkány alakjában az egyházat az istentelenek zsarnoksága révén pusztító ellenség. Ezt az ellenséget a próféták könyvei sárkányként írják le [Izajás, Jelenések könyve]. A császár és az övéi [talán a gyerekei?] lábukkal taposják a sárkányt, Konstantin a hasa közepébe döfi dárdáját és belöki a tengerbe. A sárkány jelöli az emberiség ellenségét, amelyet a császár a feje fölött lévő üdvözítő győzelmi jel erejével a pusztulásba taszított.

Ez az Eusebiosz-szemelvény szerepel abban a gyűjteményben, melyben a hét neves 3–6. századi ókeresztény író (Eusebius Caesariensis, Rufinus, Socrates Scholasticus, Theodoretus Cyrrensis, Salaminius Hermias Sozomenus, Theodoros Anagnosta és Evagrius Scholasticus) művei jelentek meg Wolfgangus Mus-

²⁵ KÁLDI György, *Az ünnepekre való prédikációknak első része* (Pozsony: Rikesz, 1631), 467. RMNY 1510.

²⁶ Uo.

culus és Joachim Camerarius révén 1554-ben, s amelynek egy példányáról Zvara Edina kutatásai révén igazolható, hogy Beythe könyvtárának megbecsült darabja volt.²⁷ (A possessorbejegyzésen túl ezt számos jegyzet is igazolja.) Az elemzett példa nyomán jól érzékelhető, hogy Beythe (Batthyányiakéhoz szorosan kötődő) könyves műveltsége²⁸ (ha kevésbé feltűnő módon) is, de tetten érhető ebben az egyszerűséget, közérthetőséget célzó gyűjteményben. (Ugyancsak Eusebiusra hivatkozik Beythe a Bertalan-életrajz esetében, melyre vonatkozó adatok szintén szerepelnek a hivatkozott 1554-es kiadásban, a Beythe által megadott helyen. Joggal vélhetjük tehát a bázeli kötetet a prédikációgyűjtemény forrásának.)

A kötet szerkesztés tekintetében egyéb sajátosságok is felfedezhetők a Beythe-kiadványokban: szerkezeti szempontból nyilvánvalóan az utolsó kötet különbözik az előzőektől – eleve azért, mert a két rész egy kötetben szerepel. Beythe szentek ünnepeinek episztoláihoz kapcsolódó kötetéből (noha elvileg hasonló beosztású a szentek ünnepeinek evangéliumaihoz kapcsolódó kötethez) hiányzik a Szent György-, Szent Márton- és Szent Katalin napi, valamint a Kisasszony napjára szóló, illetve egy azonosítatlan ünnephez kapcsolódó „Isten kegyelmességébe való fogadásáról, penitenciáról, és irgalmasságról való”²⁹ prédikáció.

Ez utóbbi beszédhez kapcsolódó textus a tékozló fiúról szóló evangéliumi szakasz, melynek kapcsán Beythe például a következőket jegyezte meg: „hogy az Úr Isten igazán kégelmében fogadgya az meg téréket. Es azt Keuánnya, hogy az Euangeliomnak zauát haluán, az ígeretöt hitönkel ragadgyok, ellene ne tusa-kodgyunk.”³⁰ A beszédben számos hasonló utalás olvasható: például az új köntös, új saru képe, vagy azon gyűrű említése, „melyet ad az atya, á kegyelmében fogadott fianak”.³¹ A prédikáció lehetséges, szimbolikus vonásai azért is jelentősek, mivel könnyen kapcsolhatók áttéréshez, felekezettváltáshoz. Ezek már csak azért is fontosak, mivel egyes kutatók szerint éppen Beythe Zrínyi Dorottyának szóló kötetajánlása igazolja igazoltnak Batthyány Boldizsár feleségének protestáns mivoltát.³² (Ez ugyanis családi viszonyainak ismeretében nem volt egyértelmű: apja,

²⁷ ZVARA Edina, *Nyugat-dunántúli protestáns lelkészek könyvei a késő humanizmus korában*, A Kárpát-medence kora újkori könyvtárai 9 (Szeged: Szegedi Tudományegyetem, 2013), 238–239.

²⁸ MONOK István, „Batthyány Boldizsár, a franciás”, *Acta Historiae Litterarum Hungaricarum* 29 (2006): 185–198.

²⁹ BEYTHE, *Az zentök fő inepiiről való evangeliomok*, 38–42.

³⁰ Uo., 40.

³¹ Uo.

³² TÁRCZAY Erzsébet, „A reformáció Horvát-Szlavonországban”, *Theologiai Szemle* 5 (1929): 195–287, 275.

a szigeti hős, Zrínyi Miklós felekezeti hovatartozása kérdéses,³³ férje protestáns volt. Testvérei – Zrínyi György, Kristóf és Miklós –felekezetet váltottak, protestánsokká lettek.³⁴) Nagyon valószínű azonban, hogy egy esetleges áttérés inkább Zrínyi Dorottya esküvőjéhez, mintsem Beythe (jóval későbbi) németújvári ténykedéséhez kapcsolható.

Itt jegyzendő meg, hogy a nagyasszony életéről igen kevés adat áll rendelkezésünkre, jelenleg gyermekei számát és azok nemét sem ismerjük egyértelműen, és Batthyány Boldizsár felekezeti hovatartozását illetően is vannak még kérdőjelek.³⁵ Ebből adódóan nem meglepő a nagyasszony vallásosságával, felekezeti hovatartozásával, esetleges felekezetváltásával, netán környezetének katolikus voltával kapcsolatos bizonytalanság. Zrínyi Dorottya esetében a felekezeti vonatkozású (eddig ismert) levéltári anyagok sem könnyítik meg az elemzők dolgát, hiszen ismeretes egy olyan levél Alsólivinai Péter körmendi prédikátortól, amelyben 1613-ban Thurzó Györgytől kér segítséget – a közreadói jegyzetek szerint – Zrínyi Dorottya hitbéli zaklatásai ellen: „tudgia Nagod, keresztvrat mikor megy esküuek vram aszszonyomal, meeg akkor mindgyarast ki fakazta merget az öreg azzony, nem hagia vramnak zolgalnom, de az fölseges Isten meg tartot minden ígiekőzetök ellen [...]”.³⁶ Ismeretes olyan levél is, amelyben egy katolikus plébános panaszkodik a vallási zaklatás miatt Zrínyi Dorottyának.³⁷ Látható tehát, hogy (jelenlegi ismereteink szerint) a levéltári források behatóbb ismerete, illetve esetlegesen a prédikációgyűjtemények keletekezési körülményeinek vizsgálata vihetnek közelebb a felekezeti kérdések tárgyalásához.

Össességében tehát elmondható Beythe István prédikációgyűjteményei számos szerkezeti, szövegalkotási és filológiai problémára irányítják a figyelmet. Ezek behatóbb vizsgálatától joggal remélhetjük, hogy jelentős mértékben árnyalják a 16. század lelkesítő történetével kapcsolatos ismereteket.

³³ VARGA Szabolcs, „Zrínyi Miklós vallásosságának historiográfiája” in *„Hír a dicső tettek ragyogása”: Tanulmányok a Zrínyi család és Szigetvár kora újkori történetéből*, szerk. VARGA Szabolcs (Szigetvár: Szigetvári Kultúr- és Zöld Zóna Egyesület–Szigetvári Várbaráti Kör, 2011), 45–62.

³⁴ SZABÓ Károly, „Beythe István postillájáról”, *Budapesti Közlöny* 4 (1870): 3762–3763, 3762.

³⁵ Uo.; EÖTVÖS Lajos, „Még néhány szó Kulcsár és Hellowpaus műveiről”, *Magyar Protestáns Egyházi és Iskolai Figyelmező* 1 (1870): 312–316, 315.

³⁶ ILA Bálint, „Református egyháztörténeti adatok az Országos Levéltárban őrzött Thurzó-levéltárban”, *Theológiai Szemle* 9–10 (1933–1934): 176–190, 182.

³⁷ *A körmendi Batthyány-levéltár...*, 106.

„hogy ez jövődő velág meg tudná hitömet...”
The Collected Sermons of István Beythe

Although István Beythe (1532-1612) is usually remembered for his botanical works, his main achievement is his four-part sermon collection (Németújvár, 1584). The first volume contains the Sunday gospels, the second the apostolic letters he based his lessons on, the third includes excerpts from the gospel used on feast days of the saints, and the fourth the explanation of the epistles dedicated to the main holidays. My study is about the genre and structural characteristics of these writings, with special emphasis on the denominational lessons of the book on the feasts of the saints.